

Б. Данилишин, В. Куценко

ЕКОНОМІЧНІ ВЕКТОРИ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

Якщо людина робить важливу справу і робить її добре, вона ніколи не втратить поваги до себе

Б. ШОУ

Поняття «інноваційна економіка», «національна інноваційна система», «економіка, заснована на знаннях» останнім часом увійшли в щоденний обіг, стали звичними, широкоживаними. Проте самі вони виникли не так давно, у 70-х рр. ХХ ст., коли Ф. Махлуп сміливо проголосив, що найважливішою галуззю сучасної економіки є освіта. Він же запровадив термін «економіка знань», під яким розумів економіку, де знання відіграють вирішальну роль, а виробництво знань є джерелом зростання. Знання, на думку автора, невагоме багатство, яке не можна закласти в ломбард, отримати з нього банківські відсотки, доторкнутися руками чи виміряти. Однак той, хто володіє ним, може стати ще багатшим, якщо створюватиме нові вартості зі знань та опанує мистецтво управління ними. Проте, залишаючись необмеженим ресурсом, знання швидко старіють, а їхня ефективність значною мірою залежить від способів їх передавання. Сучасні знання перетворюються на глобальний ресурс і є передумовою формування нової економіки.

Нова економіка, на думку академіка Д. Львова, характеризується:

- стрімким розвитком знань у всіх секторах економіки;
- зростанням капіталізації ринкової вартості корпорацій, які накопичують і використовують інтелектуальний капітал;

- капіталізацією витрат на розвиток людини як одного з основних напрямів державної політики;
- високими темпами оновлення основного капіталу в тих сферах економіки, де особливо затребувані знання [9].

В.С. Циренщиков вважає, що термін «нова економіка» можна віднести до економіч-

© ДАНИЛИШИН Богдан Михайлович. Академік НАН України. Голова Ради по вивченню продуктивних сил України.

КУЦЕНКО Віра Іванівна. Доктор економічних наук. Завідувач відділу проблем розвитку соціальної сфери РВПСУ (Київ). 2010.

ного жаргону, який виник у 90-х рр. ХХ ст. у США і ще й досі не має достатнього наукового обґрунтування. Інші визначення детально осмислено в працях відомих економістів М. Кондратьєва, Й. Шумпетера, Б. Лундвала, Р. Нельсона, К. Фрімена, Ф. Хайєка, Р. Коуза, Д. Нортю. Нині поняття «нова економіка» набуває більш глибокого сучасного наповнення. Ми поділяємо позицію С. Меншикова, який розглядає нову економіку як ринкову, що слугує орієнтиром, на який можна рівнятися [7, 281; 13, 365].

Основою розвитку економіки в цілому і нової, зокрема, є людина. В умовах зростання вимог до якості робочої сили зростає рівень освіти щодо її (якості) забезпечення. Не дивно, що підвищенню освітнього рівня населення у високорозвинутих країнах приділяють велику увагу. Нині багато країн (Німеччина, США, Японія та інші) впроваджують загальну вищу освіту, що, безперечно, сприятиме підвищенню інтелектуального потенціалу країни — одного з основних виробничих факторів. За даними Світового банку, в 192 країнах світу на частку людського капіталу припадає в середньому 64% загального багатства, фізичного — 16, природного — 20%. Світ визнає, що у ХХІ ст. багатство вимірюватимуть не природними ресурсами, а людським потенціалом, енергією людського капіталу.

Як відомо, у радянські часи сформувався образ «технократичного» фахівця, який сприймав світ прагматично. На тому історичному етапі це було певною мірою виправдано. Однак нині технократичний підхід призвів до гуманітарної та екологічної кризи, до загрози існуванню людства. Для її подолання потрібно думати не про людський потенціал, а про формування людини нового типу — культурного, високоосвіченого громадянина своєї країни, здатного гідно презентувати її в будь-якому мовно- чи культурному середовищі, активно

сприяти формуванню позитивного іміджу своєї держави, забезпечувати становлення конкурентоспроможної економіки. Нині формуються реальні умови для переходу суспільства та економіки на новий етап розвитку, що базується на знаннях.

Досвід багатьох країн свідчить: через призупинення фундаментальних досліджень, зокрема для економії фінансів, знижується рівень і прикладних досліджень. Отож для підняття економіки України необхідно посилити фундаментальні дослідження. І зробити це мають насамперед державні академії наук.

Це стосується й освіти. Суспільство усвідомило, що успіх економіки залежить від освіченості кожного його члена. Воно (суспільство) має цікавитися передусім тим, що дає освіта новій економіці, як вона сприяє її розвитку. Тому в умовах фінансово-економічної кризи систему освіти потрібно орієнтувати на стратегічний розвиток, тобто на задоволення не лише поточних, але й майбутніх потреб економіки та суспільства. Цього можна досягти, реалізувавши багатоканальні системні зв'язки закладів освіти із суб'єктами економіки, бізнесу, соціальної сфери тощо. Освіта має стати невід'ємним атрибутом формування нової економіки, а її заклади повинні «вбудуватись» у програму соціального, економічного, галузевого розвитку. Це можливо, як свідчить світовий досвід, лише в умовах зміцнення ролі науково-освітнього потенціалу. Сучасний ресурс недостатній для забезпечення потреб економіки та суспільства.

Спробуймо визначити рівень доступності освіти. Для цього скористаємося показниками залучення населення в освітню сферу, які розраховуємо на 10 тис. осіб (табл. 1).

У загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладах I-II р. а., як бачимо з табл. 1, спостерігаємо зменшення кількості тих, хто навчається. На-

Табл. 1. Кількість осіб, які навчалися в закладах освіти (з розрахунку на 10 тис. населення) [17, 12-13]

Навчальні заклади	1990/91	1995/96	2000/01	2005/06	2009/10	1990/01- 2009/10, +,-
У загальноосвітніх навчальних закладах	1373	1391	1372	1151	978	-395
У професійно-технічних навчальних закладах	127	108	107	106	92	-35
У вищих навчальних закладах I-IV р. а.	316	300	392	578	565	+249
з них у ВНЗ I-II р. а.	146	120	107	108	77	-69
III-IV р. а.	170	180	285	470	488	+342
Відношення чисельності студентів ВНЗ I-IV р. а. до чисельності учнів, слухачів ПТНЗ	2,5	2,8	3,7	5,5	6,1	+3,6

разі кількість осіб, які навчаються у ВНЗ III-IV р. а., має досить високі показники зростання, що позитивно впливає на освітній рівень населення. Водночас в обласному розрізі індекс освіти дуже відрізняється. Якщо на Івано-Франківщині він становить 0,290, у Луганській обл. — 0,238, то в Києві — 0,819 (рис. 1).

У показниках зміни кількості тих, хто навчається у ВНЗ III-IV р. а., не простежується тенденція залежності темпів розвитку системи вищої освіти від досягнутого рівня. А підвищення цього рівня вимагає нова економіка.

Щоправда, останнім часом спостерігаємо зменшення кількості підготовлених фахівців із напрямку «економіка, комерція та підприємництво» (показники розраховано на кожну 1000 зайнятих осіб [табл. 2]).

Особливо різко зменшилася кількість підготовлених фахівців у вищих навчальних закладах I-II р. а.

Якщо в економіці в цілому чи в окремій її ланці зростає продуктивність праці, то можна говорити про розширене відтворення робочої сили, одним із проявів якого є

підготовка і перепідготовка кадрів. Останнє значною мірою залежить від доступності професійної освіти, під якою треба розуміти не лише можливість здобуття першої професійної освіти, а й досягнення бажаного її рівня та якості.

В умовах посилення дисбалансу між попитом і пропозицією робочої сили на ринку праці важливим напрямом розвитку освіти стає зміцнення інституційної бази додаткової професійної освіти. Збільшення таких закладів, включення цього сег-

Рис. 1. Територіальні відмінності індексу освіти, 2010 р.

Табл. 2. Динаміка підготовки фахівців економічного напрямку (показники розраховано на 1000 зайнятих осіб [14, 86-94; 18, 362-366])

Показник	2000/01	2003/04	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10	Відх-ня 2009/10 до 2000/01, %
К-сть підготовлених фахівців								
з них у:								
ВНЗ I-II р.а.	6,4	7,2	5,5	4,9	4,4	2,5	1,0	15,0
ВНЗ III-IV р.а.	20,4	30,0	36,0	37,7	31,9	24,7	16,9	82,8
ВНЗ I-IV р. а.	26,8	37,2	41,5	42,6	36,4	27,2	17,9	66,7

мента в освітній комплекс на правах повноцінного складника — це шлях до розширення доступності освіти, надання можливості людині з базовою професійною освітою знайти своє місце вже в найближчому майбутньому. Система додаткової професійної освіти здатна швидко реагувати на зміни на ринку праці та освітніх послуг, максимально забезпечуючи збалансованість основних агентів ринкової економіки.

В Україні, на жаль, ця ланка освіти недостатньо впливає на підвищення ефективності виробництва. Одна з причин — брак регулярності в цій системі. Так, аналіз вікового цензу слухачів курсів перепідготовки і підвищення кваліфікації показав, що серед них майже третину становлять фахівці передпенсійного віку, приблизно стільки ж — «штатні» слухачі.

У ринкових умовах, зважаючи на українські реалії, ніхто не ставить за мету вкладати ресурси в основну продуктивну силу на тривалий період. Відповідно значна частина фахівців, зокрема з вищою освітою, не «вписалась» у ринкові умови, багато з них виїхало за кордон, а решта поповнила ряди безробітних. Це загострило не лише соціальні, але й економічні проблеми.

Наша держава, на відміну від високорозвинених країн, не взяла на себе відповідальність за розв'язання проблеми розвитку освіти — основного фактора виробництва, формування якісної робочої сили. Тож не дивно, що у високорозвинених державах (країнах так званого «золотого мільярда») вищу освіту мають від 40 до 60% працівників, тоді як в Україні — лише 20,7%, а в сільській місцевості — 8,2%. Зауважимо, що Україна останні два десятиліття має надзвичайно високі темпи зростання чисельності студентів. Якщо в 1995/96 н. р. кількість студентів вищих навчальних закладів I-IV р. а. становила 1,5 млн осіб, то вже в 2007/08 н. р. — 2,8 млн. Щоправда, у зв'язку з демографічною кризою кількість студентів надалі дещо зменшилась і становила у 2009/10 н.р. 2,6 млн осіб.

Зазначений показник не зовсім точний, оскільки:

- не враховує можливості навчатися в освітніх закладах інших країн;
- не повною мірою відображає диференціацію можливості задоволення населенням своєї соціальної потреби в освіті;
- не зважає на особливості вікової структури населення.

Як відомо, основним споживачем освітніх послуг є молоде покоління; нормативний термін навчання в професійних навчальних закладах різниться в декілька

разів, зокрема, між системою вищої і професійної початкової освіти. Тому, характеризуючи рівень розвитку освітньої сфери, важливо знати коефіцієнт забезпеченості закладів освіти, що дає змогу визначити її потенціал. Це може бути кількість тих, хто навчається, з розрахунку на 1 тис. осіб працездатного віку (%) (табл. 2).

Безперечно, у ринкових умовах на розвиток освіти впливає попит. Проте надзвичайно важливе значення мають і обсяги фінансування. Останнім часом абсолютні і відносні показники фінансування освіти зростають. Якщо в 2000 р. загальні видатки на освіту становили 7085,5 млн грн., то в 2009 р. — 66773,6. Це в 9,4 разу більше. Частка ВВП за цей період збільшилась із 4,2% до 7,3%. Суттєво зросла і частка ВВП на вищу освіту, досягнувши у 2009 р. 2,3%. Однак це значно менше, ніж у будь-якій країні Європи. Наприклад, в Ісландії аналогічний показник досягнув 8,4%, у Данії — 7,1%, у Швеції — 7,0% [5].

Недофінансування освіти з боку держави, що спостерігаємо сьогодні в Україні, негативно позначилося на її економічному розвитку. Результати досліджень, наведені Національним центром якості освіти персоналу США, показали, що 10-відсоткове збільшення витрат на підвищення освітнього рівня працівників підвищує продуктивність їхньої праці на 8,6% [2, 96]. Саме завдяки системі освіти і базованим на ній наукоємним галузям країни світу отримують до 40% валового національного продукту.

Проте, як свідчить світовий досвід, цього можна досягти лише за умов модернізації освіти, забезпечення інноваційної траєкторії її розвитку. Адже нова економіка ставить високі вимоги до рівня кваліфікації робочої сили. Водночас спостерігаємо скорочення життєвого циклу знань, умінь і навичок. Отже, дедалі важливішою стає неперервна освіта на інноваційній основі.

В Україні, за даними статистики, постійно збільшується кількість підприємств, які виробляють продукцію для зарубіжних країн. У цих умовах зростає попит на висококваліфіковані кадри.

За оцінками Комісії Європейського Союзу, стійкий розвиток економіки будь-якої країни, що базується на знаннях, потребує щорічних інвестицій у модернізацію лише вищої освіти в обсягах, що перевищують 2% від ВВП. Досягненню цього сприяє диверсифікація фінансування освіти. Так, через її недофінсування з боку держави почав активно розвиватися сектор платного навчання, який став популярним і в приватних, і в державних навчальних закладах. У 2009/10 н. р. лише у вищих навчальних закладах приватної форми власності (187) навчалось 356 тис. студентів. У 2009 р. випуск фахівців ВНЗ I-II р.а. приватної форми власності становив 14% від їхньої загальної кількості, а III-IV р. а. — 16%.

Україні важливо нині залучати в освіту приватні інвестиції. Цьому, як свідчить досвід багатьох європейських країн, має сприяти стимулювання бізнесу, зокрема через пільгову систему. У Франції, наприклад, державні дослідницькі гранти надають насамперед тим установам, які для реалізації своїх проектів залучають приватні компанії. У Швеції функціонують різні державні структури, дослідницькі ради, фонди, що дають гранти на розвиток співпраці ВНЗ із місцевою владою та бізнесом. Досвід багатьох країн свідчить, що роль бізнесу у фінансуванні як прикладних, так і фундаментальних досліджень має зростати. Для цього його представників, зокрема експертів із промисловості, варто активніше залучати до викладання у державних ВНЗ, а також до створення спільної інфраструктури для впровадження інновацій у всі навчальні заклади.

Останнім часом, як свідчить статистика, активізувалася діяльність щодо фінансо-

вого забезпечення освіти в Україні різних позабюджетних установ, які, проте, не мають чітко спланованої програми дій. Так, грантова система підтримки освіти досить розбалансована через відсутність цілісної стратегічної програми розвитку суб'єктів освітньої сфери. Однак саме такий підхід сприяє формуванню освіти на інноваційній основі, яка передбачає не лише використання в навчальному процесі сучасного обладнання — комп'ютерів, але й нових інноваційних програм, авторських підручників, експериментальних майданчиків. Нова модель освіти — сфера, у якій відбувається становлення світогляду людини, моделі її поведінки — має забезпечити:

- інноваційність освітнього розвитку. Упровадження інноваційних освітніх технологій дасть змогу виховати працівників, здатних до економічних перетворень на своїх робочих місцях;

- орієнтацію підготовки кадрів на потреби суспільного розвитку;

- динамізм і гнучкість освітнього розвитку, що передбачають активне реагування на ті зміни, які відбуваються в суспільстві;

- сприяння розвитку освіти на комплексній та системній основах. Принцип комплексності потребує впровадження в освітній процес усього нового, прогресивного, що з'явилося в одній із ланок освіти. Принцип системності означає налагодження органічного зв'язку між підсистемами освіти (матеріальна, кадрова, інформаційна тощо). Такий підхід забезпечить ефективне функціонування системи освіти з урахуванням реалізації її функції — формування всебічно розвинутої людини — основної продуктивної сили;

- обов'язковість відтворення отриманих результатів і можливість перенесення їх в інші чи аналогічні умови організації освітнього процесу тощо. Досягнення цього — доказ життєздатності та необхідності реалізації інноваційного підходу;

- упровадження освітніх стандартів. Стандарт — це не лише зміст навчання, але й структура навчальних програм і результати їх засвоєння; умови, у яких відбувається навчально-виховний процес. Однією з них є використання Інтернету, що сприяє виробленню вмінь здобувати інформацію, допомагає тому, хто навчається, визначитись у колі своїх інтересів.

Останнім часом дедалі більше людей усвідомлює важливу роль освіти не лише в розвитку економіки України, але й у зростанні добробуту населення, його життєвого рівня. Тобто освіта є одним із найважливіших ресурсів досягнення національних цілей. Для цього вона має:

- бути зорієнтованою на розвиток економіки та соціальної сфери;

- продукувати нові знання для створення високих технологій, що визначають перспективи соціально-економічного розвитку;

- сприяти формуванню інноваційної культури;

- забезпечити виховання в молодого покоління гуманістичних цінностей, розвиток новацій у сфері духовної та матеріальної культури.

Усе це потребує сучасної матеріально-технічної інфраструктури, формування гармонійного освітнього простору, який нині, на жаль, має розбалансовану структуру.

Формування ефективної освітньої траєкторії неможливе без перегляду вектора розвитку системи освіти, визначення нових перспективних напрямів стратегічних змін, які відображають потреби еволюції економіки та суспільства України.

Світ вступає в епоху, де освітній простір посідає пріоритетні позиції, його ядром є гуманізація — важливий складник процесу модернізації освіти, необхідність якого обґрунтовує багато науковців. Серед них варто назвати Є. Бондаренка, С. Гас-

сена, С. Єгорова, В. Іванова, Л. Кондаленка, В. Панова та інших. Ця проблема особливо актуальна нині, коли вкрай гостро постало питання підготовки конкурентоздатного фахівця, готового до ухвалення виваженого рішення в умовах змінюваної реальності. Сьогодні він має володіти новітніми інформаційними технологіями, вміння реалізувати здобуті знання в процесі розв'язання практичних завдань.

Важливим напрямом модернізації освіти є її неперервність. Цю думку обґрунтовують усесвітньо відомі науковці: І. Журавльов, Б. Гершунський, І. Лернер, Р. Квеско та інші. До речі, у Росії ще в 1988 р. було створено Самарський муніципальний університет — бюджетний освітній заклад неперервної освіти: від дошкільної до післяуніверситетської. Ця установа започаткувала формування нового освітнього простору, створення сучасних навчальних засобів і технологій. Тут значну увагу приділяють активізації взаємодії внутрішнього та зовнішнього середовищ, введенню обов'язкової позанавчальної діяльності, міжнародній співпраці з провідними університетами світу, врахуванню особливостей підвищення кваліфікації фахівців тощо. Варто відзначити, що Самарський муніципальний університет — це не механічне поєднання окремих ланок, а єдиний організм, у якому передбачено:

- контамінацію шкільної предметної освіти з університетською в старших класах основної школи;

- упровадження вищої освіти в післяуніверситетську;

- поетапну синхронізацію національної та зарубіжної освіти із застосуванням накопичувально-перезалікової системи.

Досвід Росії, як і багатьох інших країн, свідчить, що модернізацію освіти потрібно здійснювати з урахуванням:

- процесів глобалізації;

- інтернаціоналізації освіти, запровадження міжнародних освітніх стандартів, розвитку висококонкурентного ринку освіти, зростання диференціації рівня її розвитку як у міжнародній спільноті, так і в Україні;

- поступової розбудови суспільства, заснованого на знаннях, перетворення знань у важливий фактор забезпечення конкурентоздатності економіки, повноцінного розвитку суспільства та особистості;

- модифікації освітньої системи: підвищення якості професійного навчання, забезпечення доступу до якісної загальної освіти;

- структурної перебудови системи вищої освіти (перехід на рівневі системи підготовки, вдосконалення законодавчої бази);

- формування ефективного ринку освітніх послуг і переходу на принцип особистісного фінансування;

- підвищення інвестиційної привабливості освітянської галузі;

- масової доступності інформаційних ресурсів, що дають змогу доповнити сучасну методику навчання дистанційними технологіями;

- зміни вектора розвитку освітнього процесу, його поступового переходу від засвоєння певного обсягу фактичних знань до досягнення відповідного кваліфікаційного рівня.

Важливим напрямом модернізації освіти є широке застосування інноваційних освітніх технологій. У галузі освіти, як відомо, розрізняють інформаційні, освітні та педагогічні технології. Основа інформаційних технологій — інформація та засоби її передавання. Їхня мета — виробництво нової інформації, яку використовуватимуть для виховання новаторів.

XXI століття фахівці називають періодом активного впровадження інноваційних технологій у різні сфери економічної

діяльності, зокрема освіти. Формування інноваційних освітніх траєкторій покликане забезпечити майбутніх фахівців знаннями, необхідними для зміцнення конкурентоздатності економіки України. Для цього потрібно забезпечити стратегічне планування розвитку освіти, що передбачає освоєння технологій масового формування інноваційних освітніх траєкторій як важливого самостійного стратегічного напрямку. Це один із тих основних інструментів, які допоможуть подолати глобальну кризу, за якої нинішня система освіти не здатна задовольнити майбутні потреби економіки та суспільства.

Сьогодні фактично немає методології формування інноваційних освітніх траєкторій. До інноваційних програм нині відносять майже все, що має елемент новизни, незалежно від того, потрібним воно буде завтра чи ні. Це негативно впливає на сприйняття інновацій як таких, ускладнює пошук справді перспективних ідей.

Оскільки процес формування нових знань, розроблення освітніх програм, а також підготовки кваліфікованих фахівців досить тривалий, надзвичайно важливо передбачити потреби в кадрах на перспективу.

В Україні, на жаль, не розвинуті механізми стимулювання випереджувальної реакції освіти на стратегічні орієнтири чи потреби переорієнтації спрямованості соціального та економічного розвитку, на якому негативно позначається відсутність системи моніторингу реальних інноваційних ініціатив в освіті, що активізують економіку та соціальну сферу.

Система нашої освіти перебуває на стадії становлення та виконує лише загальну функцію (задоволення первинних потреб) і не спрямована на розв'язання комплексних завдань соціального та економічного розвитку. Загальна та професійна освіта не зорієнтовані на своєчасне відображення осо-

бливостей кадрового забезпечення розвитку інноваційних процесів.

Проведений аналіз показав кореляційну залежність між питомою вагою осіб із вищою освітою та інтегральним індексом розвитку ринку праці. Скажімо, один із найвищих показників кількості населення віком 6 років і старших (26,9%) має Севастополь, де найнижча частка працівників, які перебували в адміністративних відпустках і працювали на умовах неповної зайнятості. У цьому місті також спостережено високий рівень зайнятості (62,7%) і низький рівень безробіття (3,5%, за методологією МОП). За цими двома позиціями, як і за освітнім рівнем, Севастополь поступається лише Києву.

Київ лідирує за часткою осіб із вищою освітою (36,1%), за рівнем економічної активності (66,9%), рівнем зайнятості (64,9%) і найнижчим показником безробіття (3,1%, за методологією МОП).

Останнє місце за всіма цими показниками посідає Тернопільська область (частка населення зазначеного вище віку становить 9,4%, рівень економічної активності — 51,7%, рівень її реалізації — 47,6%).

Усі ці показники могли б бути значно кращими, якби були сформовані механізми ранньої адаптації до розвитку інноваційних процесів. Наявні механізми суспільно-державного партнерства в розвитку освіти ще не стали реальними інструментами турботи суспільства, бізнесу і влади про майбутнє нашої молоді. Це значить, що освіту на перспективу потрібно розглядати як один із важливих резервів забезпечення економічного росту, підвищення рівня життя та культури населення, розвитку громадянського суспільства, збереження соціокультурних традицій.

У цьому контексті важливими індикаторами розвитку освіти мають стати:

— нарощування освітнього потенціалу України;

- формування єдиного освітнього простору;
- здійснення реструктуризації системи освіти в цілому;
- активний розвиток її матеріально-технічної бази;
- перегляд технологій та методології організації освіти;
- забезпечення стратегічних орієнтирів кожної її ланки;
- налагодження системних взаємозв'язків закладів освіти різного рівня;
- формування механізму неперервного та своєчасного забезпечення суб'єктів освітнього процесу новими знаннями, навичками, технологіями на основі постійного оновлення знань персоналу підприємств, організацій тощо. Отже, йдеться про становлення цілісної системи освіти протягом усього життя, здатної адекватно відображати потреби громадян майбутнього та забезпечувати конкурентоздатність економіки.

Побудова повноцінної освітньої системи потребує взаємодії всіх її ланок із міжнародними освітніми системами. Локальна замкнутість системи освіти негативно впливає на її розвиток, спричинюючи деградацію. Адже замкнутість обмежує надходження в будь-яку сферу нових знань, навичок і технологій. Іншими словами, освіта має бути такою, щоб визначати вектори інноваційного розвитку, динамічно реагувати на зміни потреб ринку праці, розв'язувати проблеми передавання наукових знань, культурних і соціальних цінностей. А це можливо лише за умов повноцінної адаптації системи освіти до сучасних потреб економіки та суспільства; формування стійких механізмів ефективного впливу суспільства та бізнесу на розвиток освіти, здатних подолати її консерватизм.

Основою інноваційного розвитку в Україні є технопарки, техноцентри, бізнес-інкубатори, особливі техніко-впроваджувальні зони. Однак свої функції вони здійсню-

ватимуть успішно лише за умов належного кадрового забезпечення. Це мусить зробити освіта, яка має суттєво підвищити якість своїх послуг, зокрема на основі контактації шкільної освіти з університетською.

У 2000 р. ЄС ухвалив меморандум «Навчання протягом усього життя». Поява цього документа зумовлена тим, що, по-перше, в інноваційній економіці доступ до інформації та знань, мотивація їх застосування стають передумовою росту конкурентоспроможності особистості; по-друге, у складних соціально-політичних умовах освіта дає людині змогу орієнтуватися в культурній багатоманітності світу. Поліпшенню якості підготовки кадрів в Україні має сприяти реалізація Державної цільової програми «Наука в університетах», розрахованої на 2008–2012 рр., а також забезпечення синергетичного підходу до підготовки кадрів (*синергетика* з гр. — спільна дія; це міждисциплінарна наука, що визначає процеси самоорганізації і виникнення, підтримки стійкості і розпаду структур (систем) різної природи на основі методів математичної фізики (формальних технологій)). Як свідчить світовий досвід, наука успішно розвивається насамперед у дослідницьких університетах, статус яких в Україні мають:

- Національний технічний університет «Київський політехнічний інститут»;
- Київський національний університет ім. Тараса Шевченка;
- Національний університет «Кієво-Могилянська академія»;
- Львівський національний університет ім. Івана Франка;
- Національна юридична академія ім. Ярослава Мудрого (м. Харків);
- Національний університет «Острозька академія».

В основу відбору претендентів були покладені критерії:

— кількість штатних співробітників науково-дослідних інститутів у складі університету має становити не менше ніж 300 осіб;

— середня кількість статей, опублікованих науковцями ВНЗ у фахових виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз даних, має бути не менше ніж 150 протягом року;

— відношення позабюджетного фінансування до загального обсягу фінансування науково-дослідних робіт — 0,5;

— у ВНЗ має бути не менше ніж 20 міжвідомчих галузевих науково-дослідних лабораторій;

— кількість захищених кандидатських дисертацій за 5 років має становити не менше ніж 300, а докторських — не менше ніж 50;

— кількість наукових монографій та підручників із грифом МОН України — не менше ніж 200 за 5 років тощо.

Поняття «дослідницького університету» розробила Американська фундація Карнегі, його активно впроваджують із 2001 р. До речі, стандарти університетської освіти США — одні з найвищих у світі, а її випускники — найуспішніші*.

У підвищенні якості підготовки кадрів важливу роль відіграє професорсько-викладацький склад. Як відомо, у 90-і рр. ХХ ст. радикально змінилася система цінностей на ринку праці, відбулася маргіналізація праці викладача, виникли негативні тенденції в її оплаті та нормуванні. Усе це знизило якість підготовки кадрів. Негативного забарвлення набула і кадрова політи-

* За академічним рейтингом університетів світу (2009 р.), у першій п'ятірці 4 вищі навчальні заклади США: це Гарвардський університет (м. Кембридж, штат Массачусетс), Стенфордський університет (м. Стенфорд, штат Каліфорнія), Каліфорнійський університет у Берклі (м. Берклі, штат Каліфорнія), Массачусетський технологічний інститут (м. Кембридж, штат Массачусетс).

ка вишів, на яку безпосередньо впливає неправильне нормування організації праці. Працю викладача ВНЗ нерідко ототожнюють із працею виробничника, не враховуючи тієї особливості, що викладач працює не лише в аудиторіях, а й під час підготовки до лекцій, семінарських занять, написання навчально-методичних робіт. Тобто його робочий день триває не менше ніж 12 годин.

Низький рівень оплати праці — одна з причин появи такого негативного явища у сфері освіти, як пошук додаткового заробітку і надінтенсифікація праці. Для порівняння зазначимо: середній дохід професора країн ЄС становить \$60–80 тис./рік, у США — \$80–120 тис./рік, в Україні — \$4–5 тис./рік. Світова практика свідчить, що освіту не можна зробити перспективною галуззю для кар'єрного росту та самореалізації молодих дослідників і викладачів, якщо зберегти неконкурентні соціальні умови. При недостатньому навантаженні викладачі нерідко беруться за викладання максимальної кількості дисциплін, що, безперечно, негативно позначається на якості підготовки фахівців. Тож не дивно, що значна частина наших ВНЗ не має довгострокової кадрової політики, ті ж вищі навчальні заклади, які її формують, виховуючи власні кадри, підвищують свою конкурентоспроможність.

* * *

Отже, важливим напрямом подальшого поліпшення соціально-економічної ситуації в Україні є формування цілісного взаємоузгодженого освітнього простору — від дитячого дошкільного закладу до післядипломної освіти. Кожна освітня ланка — це певний щабель у розвитку освіти на шляху до наступного, на якому необхідно подолати низку проблем у формуванні та реалізації освітньої траєкторії задля активного розвитку нової економіки.

1. *Айтмухаметова И.Р.* Высшее образование как фактор экономического развития России // Экономика образования. — 2008. — №4. — С. 18.
2. *Ангаева А.Б.* К вопросу модернизации системы высшего образования России // Экономика и управление. — 2009. — №3(43). — С. 96.
3. *Бляхман Л.* Качество работы: роль человеческого фактора. — М.: Экономика, 1990. — 365 с.
4. *Волков А.* Высшее образование: повестка 2008–2016 / Волков А., Ливанов Д., Фурсенко А.: <http://www.expert.ru/pritissues/expert/2007/32/yyshee obrarovanie 2008/>.
5. Доклад о развитии человека 2007/2008: <http://hdr.undp.org/en/medin. HBR 2007/2008 EN Complete.pdf>.
6. *Корпенко О.М.* Доступность высшего образования и финансовые возможности его получения // Экономика управления. — 2008. — №1. — С. 101.
7. *Кун Т.* Структура научных революций. — М.: Прогресс, 1977. — 281 с.
8. *Курбатова М.В.* Проблемы становления системы частного инвестирования в высшее профессиональное образование // Университетское управление. — 2003. — №3 (26). — С. 61–68.
9. *Львов Д.С.* Отчетный доклад академика-секретаря отделения экономики РАН за 1996–2001 гг. // Экономическая наука современной России. — 2002. — №1.
10. *Макаров В.* Контуры экономики знаний // Экономист. — 2003. — №3. — С. 15.
11. *Малоров А.* Хожение по кругу // Экономические стратегии. — 2006. — №8. — С. 48–52.
12. *Махлун Ф.* Производство и распространение знаний в США. — М.: Прогресс, 1966. — 456 с.
13. *Меньшиков С.М.* Длинные волны в экономике. Когда общество меняет кожу. — М.: Международные отношения, 1989. — 365 с.
14. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2009/10 навчального року: [стат. бюл.]. — К.: Державний комітет статистики України, 2010. — С. 211
15. *Пелихов Н.В.* Трансформация места и роли университетов в процессе регионального развития // Научная мысль Кавказа. — Ростов н/Д: изд. СКНЦ ВШЮУ. — 2007. — №4. — С. 26–33.
16. *Плакий С.И.* Парадоксы высшего образования. — М.: Национальный ин-т бизнеса, 2005. — 189 с.
17. Продовження навчання та здобуття професії у 2009 році. [стат. зб.]. — К.: Дежкомстат, 2010. — С. 12-13.
18. Статистичний щорічник України за 2008 рік: [стат. зб.]. — К.: Державне підприємство «Інформаційно-аналітичне агентство», 2009. — 566 с.

Б. Данилишин, В. Куценко

ЕКОНОМІЧНІ ВЕКТОРИ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

Резюме

У статті розкрито провідну роль інноваційно-освітньої сфери у формуванні та розвитку нової економіки, у якій знання перетворюються в глобальний ресурс і яка ставить високі вимоги до рівня кваліфікації робочої сили. Наголошено на необхідності посилення фундаментальних досліджень, забезпечення розширеного відтворення робочої сили, одним із проявів якого є підготовка і перепідготовка кадрів. Стійкий розвиток економіки, що базується на знаннях, потребує щорічних інвестицій в освіту та її модернізацію. Обґрунтовано важливість залучення для цього приватних інвестицій, що дозволить сформувати ефективну освітню траєкторію, визначити перспективні напрями стратегічних змін, що відображають випереджувальні потреби економіки та суспільства знань. Окреслено шляхи модернізації освіти, які передбачають активне впровадження інноваційних освітніх технологій. Наголошено на необхідності забезпечення стратегічного планування розвитку освіти, що сприятиме підвищенню якості підготовки кадрів, затребуваних ринком праці.

Ключові слова: економіка знань, інноваційний розвиток, індекс освіти, кадрова політика.

B. Danylyshyn, V. Kutsenko

EDUCATIONAL PROCESS ECONOMIC VECTORS

Abstract

The article exposes key role of innovation-educational sphere in the forming and development of a new economy transforming knowledge into global resource and proposing requirements to labour force qualification level. The necessity of fundamental researches, of providing labour force extended recreation, in particular, with personnel training and retraining is emphasized. Stable economy development based on knowledge needs annual investments into education and its upgrading. The importance of attraction to that private investments is justified; as they allow efficient educational trajectory forming, determination of long-range strategic changes directions displaying economy and knowledge society outstipping needs. The authors outline education upgrading ways providing active introduction of innovation educational technologies. The necessity of support educational development strategic planning as promoter labour market requested personnel increasing quality is justified.

Keywords: knowledge economy, innovation development, education index, personnel policy.